

דין 'מתנתא טמירתא'

דין מתנתא טמירתא והמעשה המובא בגמרא

בגמ' בבא בתרא (מ, ב) מובא מאמר של רב יהודה בהמשך לדיני מודעא: "אמר רב יהודה האי מתנתא טמירתא לא מגבינן בה.. אמר רבא: והויא מודעא לחברתה.

אמר רב פפא: הא דרבא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא איתמר. דההוא גברא דאזל לקדושי איתתא. אמרה ליה: אי כתבת לי כולהו נכסיך - הוינא לך לאינתו, ואי לא - לא הוינא לך. אזל, כתביה לה לכולהו נכסי. אתא בריה קשישא, א"ל: וההוא גברא מה תהוי עליה? אמר להו לסהדי: זילו איטמורו בעבר ימינא וכתבו ליה. אתו לקמיה דרבא, אמר להו: לא מר קנה ולא מר קנה.

מאן דחזא סבר - משום דהויא מודעא לחברתה, ולא היא! התם מוכחא מילתא דמחמת אונסא הוא דכתב לה, אבל הכא - מר ניחא לה דליקני ומר לא ניחא לה דליקני".

הגמ' עוסקת בדינים של קניינים אשר הנסיבות שבהן בוצעו גרמו לכך שלא ברור לנו אם אכן היה רצון מלא והסכמה מצד המקנה להקנותם.

הגמ' מתמקדת כעת בדין 'מתנתא טמירתא': אדם שכתב שטר מתנה לחבירו, ולא ציווה לכותבו בפרהסיא.²⁸ רב יהודה מחדש שלא ניתן למקבל השטר לממש את המתנה על פי שטר זה, כיוון שכל עניין הסודיות מוכיח שאין רצונו של נותן המתנה לתתה בלב שלם.²⁹

בהמשך הסוגיא רבא מחדש שאותה 'מתנתא טמירתא' יכולה לשמש כמודעא לחברתה. כלומר, אדם שנתן מתנתא טמירתא לחבירו ולאחר מכן נתן שטר מתנה תקין בפרהסיא לאדם שני - גם מקבל המתנה השני לא יוכל לממש את המתנה באמצעות השטר התקני שבידיו, עקב נתינת המתנה הנסתרת קודם לכן לאדם אחר.

רב פפא מסייג את הדברים שנאמרו בשם רבא, וטוען שדין זה נאמר בשמו עקב פרשנות מוטעית של מעשה שהיה:

אדם ביקש לקדש אישה, אך האישה נתרצתה רק בתנאי שיכתוב לה את כל נכסיו. האיש הסכים, אך כאשר שמע על כך בנו הגדול - נזדעק, שהרי משמעות הדבר היא

²⁸ וכן לא נכתב בשטר: "אמר לנו כתובו בשוקי ובברייתא", וכמו"כ השטר לא ניתן בפרהסיא למקבל.

²⁹ כיוון שמדובר במתנה ולא במכר לא שייכת סברת: "אגב אונסיה גמר ומקניה".

שאביו לא ישאיר לו שום נכסים. האישה ציווה לעדים שיכתבו את כל נכסיו לבנו במתנה מסותרת ולאחר מכן כתב את נכסיו לאישה.³⁰

רבא פסק שהן האישה והן הבן לא קנו את הנכסים. השומעים סברו שהסיבה היא שמתנה טמורה היא כמודעה למתנה השנייה, אך באמת לא כן הדבר:

הסיבה שלא נקנו הנכסים היא שיש הוכחות חותכות במעשה עצמו, לכך שהאישה לא חפץ להקנות את הנכסים לאישה. כלומר, לא כל מתנה טמורה היא כמודעה לחברתה, אלא דווקא במקום שישנה הוכחה חותכת לכך שהמתנה השנייה ניתנה עקב אונס.

סיפור המעשה על פי הרמב"ם

הרמב"ם³¹ מסביר שהאישה כתב במתנה את הנכסים מחמת שיצרו אונסו, כלומר חשקו לשאת אישה זו גובר על הדאגה הרציונאלית של אב לעתיד בנו.

לשיטת הרמב"ם (מכירה י, ג) אדם שמסר מודעה לפני שנתן מתנה - המתנה בטלה אע"פ שאין שם אונס. כלומר, אין צורך להוכיח אונס אלא מספיק עצם גילוי דעתו של הנותן מראש שאינו רוצה לתת את המתנה.

מתנה מסותרת שלאחריה ניתנה מתנה רגילה לא מהווה מודעה, שהרי ייתכן והנותן חזר בו והחליט להעניק את המתנה בסופו של דבר. רק במקרה שיש אונס מוכח מהווה המתנה המסותרת מודעה לחברתה. אם כן, יש לתמוה: מדוע כאן האישה נתן מתנה מסותרת במקום למסור מודעה?

נראה להסביר שהאישה רצה לאחוז את החבל משני קצותיו, מצד אחד להתחתן עם האישה ומאידך לרצות את בנו - לכן הוא נתן את כל נכסיו במתנה מסותרת לבנו (ונמצא שכעת אין לו נכסים) ולאחר מכן כתב את כל נכסיו (בעצם כלום) לאשתו, כך שגם בנו מרוצה ולמעשה הוא גם לא שיקר לאשתו.

בפועל לא גובים מתנה מסותרת כך שהאישה עדיין בעל נכסים, אך מאידך הוא גילה דעתו שאין רצונו לתת נכסים לאשה ולכן גם היא לא קנתה (ואם כן, לכאורה, הקידושין אינם חלים, שהרי גילתה דעתה שאינה מוכנה להתקדש אלא אם יקנה לה את נכסיו. וצ"ע).

סיפור המעשה על פי הר"י מיגאש

הר"י מספר את הסיפור בהתאם לפשט הגמרא, אך הפוך משאר הראשונים. לפי סדר הדברים המתואר בגמרא, האישה קודם כתב את שטר המתנה לאישה, ורק לאחר מכן כתב מתנה מסותרת לבנו. אולם, אם זהו סדר האירועים, צריך להבין

³⁰ כך מסביר הרשב"ם, וראה פירוש הר"י מיגאש בהמשך.

³¹ הלכות זכיייה הלכה ה' במהדורת פרנקל. ועיי' מהדורת שילת בהערה מס' 4.

כיצד יכולה מתנה מסותרת להוות מודעא למפרע על המתנה? וכי היכן מצאנו מודעא למפרע?

נראה ששורש המחלוקת בין הר"י מיגאש לרמב"ם הוא בדינה של מתנה באונס - במקרה בו המתנה ניתנה בגלל אונס מוכח³², האם יש צורך במסירת מודעא לפני כן או לא?

לשיטת הרמב"ם נראה שגם במקרה זה צריך (זכייה ה, ד): "כבר ביארנו שהמוסר מודעה ואחר כך נתן המתנה בטלה אע"פ שאין זה אונס, שאין הולכין במתנה אלא אחר דעת הנותן, **הואיל וגילה דעתו שאינו רוצה בה מתנתו בטלה**. לפיכך מי שהיו הדברים מוכיחים שאין דעתו ליתן מתנה זו אפי' שנתנה מתנה גלויה **ונמצאת שניתנה מקודם מתנה מסותרת** הרי שתי המתנות בטלות.."

ניתן לראות מדברי הרמב"ם שאע"פ שיש אונסא דמוכח (הדברים מוכיחים שאין דעתו ליתן), הרמב"ם דורש גילוי דעת מצד נותן המתנה שאינו רוצה בה, למשל ע"י מתנה מסותרת. בכל מקרה הרמב"ם לא משאיר אפשרות של ביטול מתנה ע"י אונס מוכח ללא מודעה שניתנה קודם לכן.

לפי עיקרון זה הרמב"ם מפרש גם את המקרה של ההוא גברא שהובא בגמ' כמקרה בו האיש נתן לבנו קודם לכן מתנה מסותרת ורק אח"כ נתן לאישה את המתנה, אע"פ שמלשון הגמ' לא משמע כך.

לעומת זאת, לשיטת הר"י מיגאש, מתנה שברור לנו שניתנה ע"י אונס - איננה מתנה כלל, אע"פ שלא נמסרה שום מודעה קודם לכן. ממילא, במקרה של ההוא גברא, צריך רק הוכחה שאכן היה כאן אונס גמור, ואת ההוכחה הזו מספקת המתנתא טמירתא.

לשיטת הר"י מיגאש, לולא כתיבת המתנתא טמירתא לאחר מכן, האונס מצד האישה לא היה נחשב אונסא דמוכח. הר"י מחלק בין אונס שבא לאדם מצד אחרים לבין אונס שבא לאדם מצד עצמו. במקרה של זה האחרון, הר"י מיגאש אומר שהגדרת האונס תלויה ועומדת, שכן ייתכן והאיש כן יכל לכוף את יצרו ולא להנשא. כלומר, אולי לא סר לגמרי שיקול דעתו של האדם, ובכל זאת הוא בחר לתת את המתנה, וממילא המתנה קיימת.

לשיטה זו, מתנה מסותרת מועילה אף אחרי המתנה הגלויה, שהרי מה שצריכים כעת זו הוכחה שהאונס מחמת עצמו היה אונס גמור. לאחר שניתנת הוכחה זו,

³² כנראה, מחלוקתם שייכת גם **במכר** שנעשה מתוך אונס מוכח. אולי ניתן לדייק זאת מדברי הרמב"ם (מכירה י"ד) שמכירה צריכה מודעא גם במקרה של אונסא דמוכח, ולכן כתב בדין 'מעשה דפרדיסא': "לפיכך אם תבעו המשכיר בבית דין וכפר בו וטען שהפרדס שלו **ואח"כ מסר המשכיר מודעה** ואח"כ מכר לשוכר שכפר בו הרי הממכר בטל, שהרי יש לו עדים שהוא אנוס", לכאן קשה למה צריך למסור מודעה הרי השוכר כבר כפר בבי"ד והחזיק בקרקע, ומכך ששילם עליה מאוחר יותר מוכח שהיה כאן אונס! אלא י"ל שאלמלא היה מוסר מודעה, אע"פ שיש אונסא דמוכח, הקרקע הייתה נקנית לשוכר.

הרי לא היא המבטלת את המתנה הראשונה, אלא עצם האונס שהיה קיים כבר בשעת נתינת המתנה.

יסוד ההבדל בין הרמב"ם לר"י הוא בהגדרת המתנתא טמירתא, לשיטת הרמב"ם (לפחות במקרה שיש אונס מוכח) המתנה מהווה מודעה.

לעומת זאת, לשיטת הר"י, מתנתא טמירתא לא מהווה מודעה כלל, אלא תפקידה הוא הוכחה שאכן היה כאן אונס.

מחלוקת הרמב"ם והר"י מיגאש בהסבר הגמרא

"מאן דחזא סבר - משום דהויא מודעא לחברתה. ולא היא! התם מוכחא מילתא דמחמת אונסא הוא דכתב לה, אבל הכא - מר ניחא ליה דליקניה מר לא ניחא ליה דליקני".

לפי הרמב"ם הסבר הדברים הוא כך, השומעים חשבו שרבא פוסק שכל מתנתא טמירתא היא מודעא לחברתה, ולא היא, אלא התם היה אונסא דמוכח ולכן נחשבה המתנתא טמירתא **כמודעא**.

לעומת זאת, במקרה שאין אונס - אין קשר בין המתנתא טמירתא למתנה שאחריה, ולכן נתלה את המתנה השנייה בכך שהנותן חזר בו ממחשבתו הראשונה.

לפי הר"י מיגאש השומעים חשבו שהמתנה מהווה מודעה, ולא היא, אלא התם המתנתא טמירתא **הוכיחה** שהיה אונס, ולכן לא נקנתה המתנה לאישה.³³ אמנם במקרה שאין אונס, המתנתא טמירתא לא מוכיחה שום דבר.. (ומאידך, במקום שיש אונס ברור לגמרי - לא צריך בכלל מודעה כנ"ל).

דין מתנה ב'סתמא'

סוגיית הגמרא דנה באפשרות הגדרת 'מתנתא טמירתא' בשלושה מצבים :
 "היכי דמי מתנתא טמירתא? אמר רב יוסף: דאמר להו לסהדי זילו אטמורו וכתבו ליה. ואיכא דאמרי, אמר רב יוסף: דלא אמר להו תיתבו בשוקא ובברייתא ותכתבו ליה. מאי בינייהו? איכא בינייהו סתמא...
 איבעיא להו: סתמא מאי? רבינא אמר: לא חיישינן. רב אשי אמר: חיישינן. והלכתא - חיישינן".

הגמרא מתלבטת האם במקרה שנותן המתנה לא אמר בפירוש שתהיה מסותרת, אבל גם לא הורה בפירוש לתיתה בפרהסיא, האם נחשבת כמתנה מסותרת או לא? הרמב"ם מפרש את הגמ' כך: "והלכתא חיישינן" כלומר חוששים שגם סתמא היא מתנה מסותרת, כפירוש השני של רב יוסף, ולכן לא מגבים בה (זכיייה ה, א): "לפיכך כל שטר מתנת קרקע שאין כתוב בו - 'ואמר לנו פלוני הנותן': בשווקים וברחובות

³³ צריך עיון כמה זמן אחרי נתינת המתנה הגלויה תועיל נתינת המתנה המסותרת.

וּכְתַבּוּ לוֹ מִתְנָה גְלוּיָהּ וּמְפֹרְסֵמֵת, וְכִיּוּצָא בְעֵנֵינִים אֱלוֹ - חוֹשְׁשֵׁין שְׂמָא מִתְנָה מִסּוֹתֵרֵת הִיא, וְלֹא זָכָה הַמְקַבֵּל". פְּסִיקָה זֹה הִיא בְּתוֹרַת וּדְאִי, וְלִכְּנָן גַּם אִם מְקַבֵּל הַשְּׁטֵר תַּפְס - נִיתֵן לְהוּצִיא מִיָּדוֹ.

סִבְרַת הַרְמַב"ם פְּשׁוּטָה: צְרִיךְ הוֹכַחָה בְּרוּרָה עַל רִצּוֹן הַנּוֹתֵן לְהַעֲנִיק אֶת הַמִּתְנָה שֶׁהָרִי מְקַבֵּל הַמִּתְנָה (טֵרֵם הוֹחֵזֵק בְּמִתְנָה) הוּא מוּצִיא מִחֲבִירוֹ וְעַלִּיו הָרְאִיָּה,³⁴ וּמִמִּילָא אִף בְּסִתְמָא, כֹּל זֶמֶן שֶׁלֹּא הוֹכַח וְנִתְבַּרֵר שֶׁרִצּוֹן הַנּוֹתֵן לְהַעֲנִיק אֶת הַמִּתְנָה, לֹא נִיתֵן לְהוּצִיאָהּ מִיָּדוֹ וְאִף אִם תַּפְס מִפְּקִינָן מִיָּנִיָּה.³⁵

לְעוֹמְתוֹ, הַר"י מִיגָאֵשׁ מִפְּרֵשׁ: 'חוֹשְׁשֵׁין' - כְּלוֹמֵר, חוֹשְׁשֵׁין לְדַעָה הַשְּׁנִיָּה שֶׁל רַב יוֹסֵף (וְלֹא שֶׁפִּירוּשׁ זֶה הַתְּקַבֵּל וּדְאִי), וְאִמְנָם לֹא מְגַבִּים עִי מִתְנָתָא טְמִירְתָא אֲדָּ מֵאִידָּךְ אִם תַּפְס לֹא מוּצִיאִים מִיָּדוֹ שֶׁהָרִי זֶה פְּסִיקָה מִתּוֹרַת סַפְק: "...מִדְּאִמְרִינָן 'חֵיִשִּׁינָן', וְלֹא אִמְרִינָן 'לֹא קִנִּי', אֲלֵמָא חֲשָׂא בְּעַלְמָא הִיא דְּאִיכָּא לְדַקְדּוּקֵי עַלָּה דְּמִילְתָּא..."

יִיתְכֵן וְהַר"י מִיגָאֵשׁ אֵזֶל לְשִׁיטְתִּיהָ, מִתְנַת הָאִישָׁה בְּסִיפּוֹר לְעִיל נִתְבַּטְלָה עַקֵּב בִּירוֹר הַנְּסִיבוֹת, נִמְצָאנוּ לְמַדִּים שֵׁשׁ קֶשֶׁר יִשִּׁיר בֵּין הַנְּסִיבוֹת שֶׁקְדָמוֹ לְנִתְיִנֵּת הַמִּתְנָה לְבִין תּוֹקְפָה.³⁶ אִם אִמֵּר בְּפִירוּשׁ שֶׁעַל הַמִּתְנָה לְהִינְתֵן בְּסִתְרָה, הִיא אֵינְנָה מִתְנָה כֹּלל. בְּמִקְרָה וְלֹא נִיתְנוּ הוֹרָאוֹת מְפֹרְשׁוֹת ("סִתְמָא") יֵשׁ לְהַתְּבוּנָן בְּנְסִיבוֹת, כְּלִשׁוֹנוֹ:

"כִּהוּא דְּאֵזֶל לְקְדוּשֵׁי אִיתְתָּא וְכוּ' דְּאִיגְלָאִי מִילְתָּא דְּלֹא בְּרַעוּתִיָּה כְּתַב לָהּ א"נ כְּגוֹן דְּפִיִּס מִיָּנִיָּה בְּרִיָּה אוֹ אִינִישׁ אַחֲרִינָא לְמַכְתֵּב לִיָּה מִתְנָה וְקָא מְדַחֵי לִיָּה זִימְנָא בְּתֵר זִמְנָא וּבְתֵר הַכִּי אִמֵּר לְהוּ לְסַהֲדִי כְּתַבוּ לִיָּה סִתְמָא דְּהַתֵּם וּדְאִי אִיכָּא לְמִיחַשׁ לְמִתְנָתָא טְמִירְתָּא דְּהָא לֹא מְדַעְתָּא דְּנַפְשִׁיָּה כְּתַבָּה אֲלֵא מַחְמַת שְׁמַרְבָּה עַלִּיו דְּבָרִים מֵאֵד שִׁיתֵן לוֹ הַקְּרַקַּע. הַלֵּכְךָ לִיכָּא לְמִימֵר דְּדַחוּי בְּעַלְמָא הוּא דְּקָא מְדַחֵי לִיָּה. אֲבָל אִי חֲזִינָן דְּכְתַבָּה מְדַעְתָּא דְּנַפְשִׁיָּה לִיכָּא לְמִיחַשׁ לְהָאִי חֲשָׂא וְלֹא מַחְזִיקִינָן לִיָּה מִתְנָתָא טְמִירְתָּא..."

כְּאִמּוֹר, הַר"י מִיגָאֵשׁ מְדַקְדֵּק אֶת פִּירוּשׁוֹ מִהַמִּילָה "חֵיִשִּׁינָן": מִדְּאִמְרִינָן 'חֵיִשִּׁינָן' וְלֹא אִמְרִינָן 'לֹא קִנִּי' - אֲלֵמָא חֲשָׂא בְּעַלְמָא הִיא, דְּאִיכָּא לְדַקְדּוּקֵי עַלָּה דְּמִילְתָּא..."

³⁴ שְׁהָרִי לְנוֹתֵן הַמִּתְנָה יֵשׁ חֲזַקָּת מִר"ק, וְכֵן כְּתַב בְּנִי"י.

³⁵ בְּגוּוֹן אַחֵר: אוֹלֵי מִפְּנֵי שְׁנוּסַח הַמִּתְנָה הַקְּבוּעַ כּוֹלֵל צִוּוּי עַל נְתִינָה בְּפִרְהָסִיא, י"ל שֶׁאֲדַרְבָּה כִּיוּוֹן שֶׁהוֹשֵׁמֵט צִוּוּי זֶה יֵשׁ רְגִלִּים לְדַבֵּר שְׁאִין בְּרִצּוֹן הַנּוֹתֵן לְתַת אֶת הַמִּתְנָה, וּמִמִּילָא אִף אִם הַמְקַבֵּל תַּפְס אֶת הַמִּתְנָה מִפְּקִינָן מִיָּנִיָּה.

³⁶ וְכֵן אִם הִיא אוֹנְסָא דְּמוֹכַח קוֹדֵם נְתִינָת הַמִּתְנָה, הִיא אֵינְנָה מִתְנָה אַע"פ שֶׁלֹּא נִמְסְרָה עַלִּיהָ מוֹדְעָא כְּנִי"ל.

מִצְאֵי מִצָּא חַיִּים

שאלות בקיאות (ותשובותיהן) וסיכומים
על סדר פרקי מסכת

'בבא בתרא' (ב,א - ס,ב)

פרק 'השותפין', פרק 'לא יחפור'

ופרק 'חזקת הבתים'

